e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

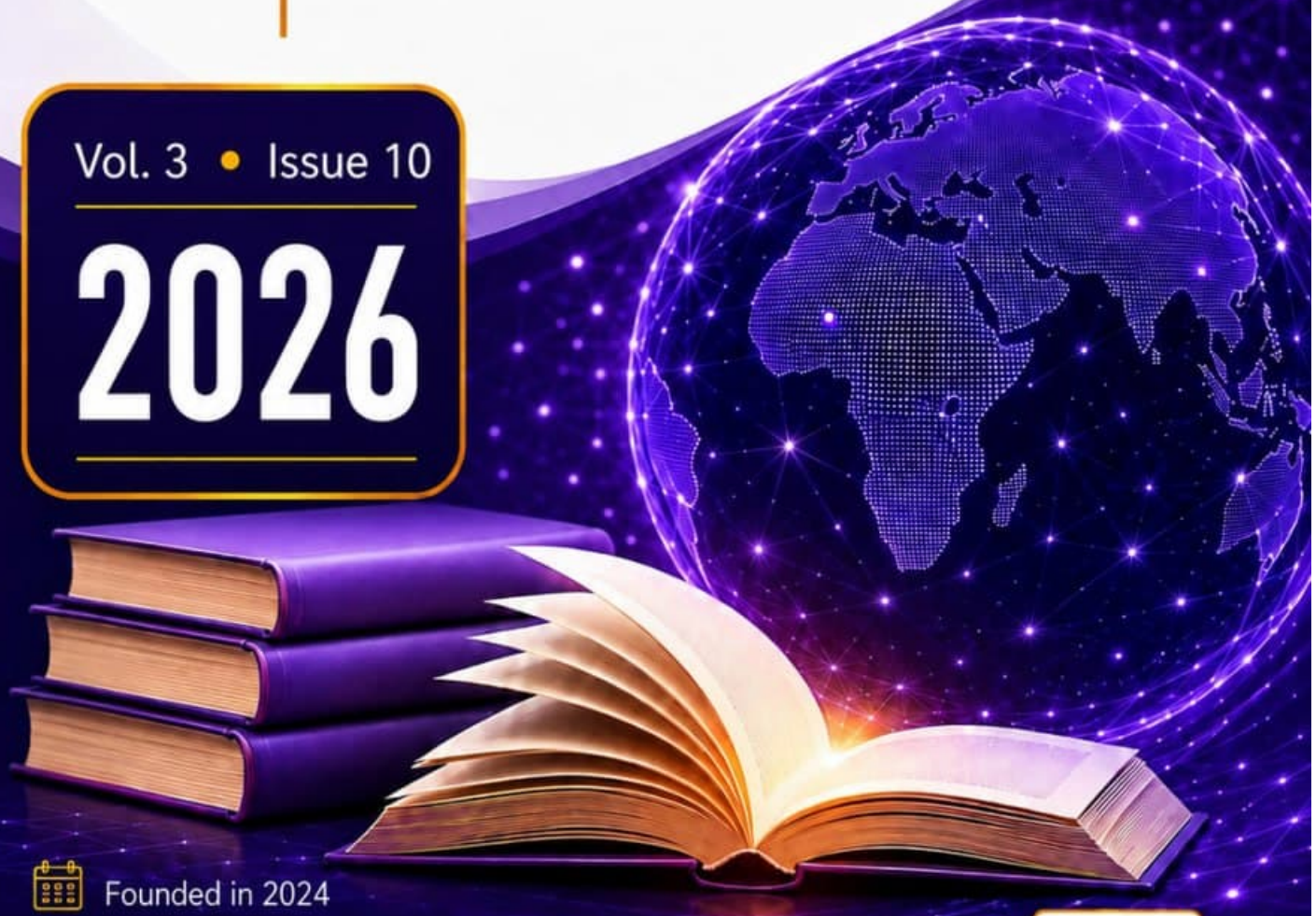
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/8byaej05

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY RIVOJLANISHIDA EVTAGOGIKA VA REFLEKSIV FAOLIYATNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Omonova Muxlisa Dustnazar qizi
Alfraganus universiteti, dotsent.
e-mail: omonovamuxlisa15@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0005-8766-5332

Annotatsiya.

Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida evtagogika va refleksiv faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi nazariy jihatdan yoritilgan. Ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish metodi asosida refleksiv faoliyatning kasbiy tajribani anglash va rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashdagi, evtagogik yondashuvning esa o‘rganish maqsadi, resurslari va usullarini mustaqil belgilashdagi vazifalari ochib berilgan. Ushbu bog‘liqlik kasbiy vaziyatni anglash, rivojlanish ehtiyojini aniqlash, o‘rganish yo‘lini belgilash, muqobil yechimni qo‘llash va natijalarni qayta baholash bosqichlari orqali tavsiflangan. Dalillarga tayangan refleksiya, asoslangan tanlov, rivojlantiruvchi qayta aloqa va mustaqillikning bosqichma-bosqich kengaytirilishi muhim pedagogik shartlar sifatida ajratilgan. Refleksiv kundalik va kasbiy rivojlanish portfoliosidan foydalanishga doir nazariy-metodik tavsiyalar taklif etilgan. Tavsiyalarning samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

Kalit so‘zlar: evtagogika, refleksiv faoliyat, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy rivojlanish, o‘zini o‘zi belgilab o‘rganish, kasbiy o‘zlikni anglash, pedagogik tajriba, refleksiv kundalik, kasbiy rivojlanish portfoliosi.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭВТАГОГИКИ И РЕФЛЕКСИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Омонова Мухлиса Дустназар кизи
Университет Альфраганус, доцент.

Аннотация.

В статье теоретически рассматривается взаимосвязь эвтагогики и рефлексивной деятельности в профессиональном развитии будущих учителей. На основе метода теоретического анализа научной литературы раскрываются функции рефлексивной деятельности в осмыслении профессионального опыта и выявлении потребностей в развитии, а также роль эвтагогического подхода в самостоятельном определении целей, ресурсов и методов обучения. Данная взаимосвязь характеризуется через этапы осмысления профессиональной ситуации, выявления потребностей в развитии, определения траектории обучения, применения альтернативного решения и повторной оценки результатов. В качестве важных педагогических условий выделяются рефлексия, основанная на фактических данных, обоснованный выбор, развивающая обратная связь и поэтапное расширение самостоятельности. Предложены теоретико-методические рекомендации по использованию рефлексивного дневника и портфолио профессионального развития. Эффективность предложенных рекомендаций требует проверки в последующих эмпирических исследованиях.

Ключевые слова: эвтагогика, рефлексивная деятельность, будущий учитель, профессиональное развитие, самоопределяемое обучение, профессиональное самосознание, педагогический опыт, рефлексивный дневник, портфолио профессионального развития.

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN HEUTAGOGY AND REFLECTIVE PRACTICE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PROSPECTIVE TEACHERS

Omonova Muxlisa Dustnazar qizi
Alfraganus University, Associate Professor.

Abstract.

The article provides a theoretical examination of the interrelationship between heutagogy and reflective practice in the professional development of prospective teachers. Based on a theoretical analysis of scholarly literature, it explores t he role of reflective practice in understanding professional experience and identifying developmental needs, as well as the role of the heutagogical approach in independently determining learning objectives, resources, and methods. This interrelationship is described through the stages of understanding a professional situation, identifying developmental needs, determining a learning pathway, applying an alternative solution,

ISSN 3060-5059 (Online)

and reassessing outcomes. Evidence-based reflection, informed choice, developmental feedback, and the gradual expansion of learner autonomy are identified as essential pedagogical conditions. Theoretical and methodological recommendations are proposed for using reflective journals and professional development portfolios. The effectiveness of these recommendations should be examined in subsequent empirical studies.

Keywords: heutagogy, reflective practice, prospective teacher, professional development, self-determined learning, professional self-awareness, teaching experience, reflective journal, professional development portfolio.

Kirish. Pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida bo‘lajak o‘qituvchining fan bo‘yicha bilim va metodik ko‘nikmalarni egallashi bilan bir qatorda, o‘z kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini anglash, faoliyatini tahlil qilish va o‘rganish yo‘nalishini mustaqil belgilash qobiliyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik faoliyatda uchraydigan vaziyatlarning xilma-xilligi, o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va ta’lim vositalarining o‘zgarib borishi o‘qituvchidan mavjud bilimlarni vaziyatga mos qo‘llashni hamda o‘z qarorlarining asoslarini qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini tayyor metodik tavsiyalarni o‘zlashtirish doirasida tashkil etish yetarli emas. Bu jarayonda talabaning o‘z tajribasidan o‘rganishi, kasbiy qiyinchiliklarini aniqlashi va ularni bartaraf etishga qaratilgan faoliyatni ongli ravishda boshqarishi uchun pedagogik sharoit yaratish zarur.

Mazkur masalani o‘rganishda evtagogik yondashuv muhim nazariy imkoniyatlarni taqdim etadi. Evtagogika ta’lim oluvchining o‘z o‘rganish ehtiyojlari, maqsadlari va yo‘llarini belgilashdagi faol ishtirokiga asoslanadi [1; 2]. Bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlashda ushbu yondashuv talabaning kasbiy muammoni aniqlashi, uni o‘rganish uchun tegishli manba va usullarni tanlashi, erishilgan natijalarni baholashi hamda keyingi rivojlanish vazifalarini shakllantirishida namoyon bo‘lishi mumkin. Bunda kasbiy rivojlanish tashqi talablarni bajarish bilan birga, talabaning o‘zi anglagan ehtiyojlar asosida tashkil etiladigan jarayon sifatida qaraladi. Evtagogik yondashuvning ahamiyati bo‘lajak o‘qituvchining o‘z ta’limiga doir qarorlar qabul qilish va ular uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyati bilan belgilanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchining o‘z kasbiy ehtiyojlarini asosli aniqlashi refleksiv faoliyat bilan uzviy bog‘liq. Refleksiv faoliyat pedagogik vaziyatni eslab bayon qilish yoki bajarilgan ishga umumiy baho berishdan kengroq mazmunga ega. U o‘z harakatlari, qabul qilingan qarorlar, ularning sabablari va oqibatlarini dalillar asosida tahlil qilishni, muqobil yechimlarni ko‘rib chiqishni hamda keyingi faoliyatga zarur o‘zgartirishlar kiritishni qamrab oladi [3; 4]. Masalan, pedagogik amaliyot davomida o‘quvchilarning topshiriqni bajara olmaganini qayd etishning o‘zi kasbiy o‘rganish uchun yetarli asos bermaydi. Bo‘lajak o‘qituvchi topshiriqning murakkabligi, berilgan yo‘riqnomaning tushunarliligi, ajratilgan vaqt va o‘quvchilarning tayyorgarligi o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilgandagina o‘z faoliyatini takomillashtirish uchun aniq yo‘nalish belgilay oladi.

Evtagogika va refleksiv faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi kasbiy tajribani anglangan o‘quv ehtiyojiga aylantirish jarayonida namoyon bo‘ladi. Refleksiya bo‘lajak o‘qituvchiga nimani va nima sababdan o‘rganishi lozimligini aniqlashga yordam bersa, evtagogik yondashuv ushbu ehtiyoj asosida o‘rganish maqsadi, resurslari va faoliyat usullarini belgilashga imkon yaratadi. Amalga oshirilgan faoliyat natijalari esa qayta refleksiv tahlil qilinib, navbatdagi rivojlanish vazifalariga asos bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, ularning aloqasini kasbiy tajribani tahlil qilish, o‘quv ehtiyojini aniqlash, mustaqil o‘rganish yo‘lini tanlash va natijalarni qayta baholashning o‘zaro bog‘liq jarayoni sifatida tushuntirish mumkin. Bunda talaba qo‘llagan usulining samaradorligini baholash bilan birga, dastlabki qarashlari va taxminlarining asoslanganligini ham tekshiradi.

Ushbu bog‘liqlikni pedagogik ta’limda amalga oshirish uchun mustaqillik va metodik qo‘llab-quvvatlash o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash lozim. Kasbiy tajribasi hali shakllanayotgan talaba uchun o‘z faoliyatidagi barcha muammolarni mustaqil aniqlash yoki ularning sabablarini to‘g‘ri izohlash qiyin bo‘lishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi va amaliyot rahbarining yo‘naltiruvchi savollari, aniq mezonlarga tayangan fikr-mulohazalari hamda hamkorlikdagi muhokamalar muhim ahamiyat kasb etadi. Refleksiv kundalik, darsning videoyozuvini tahlil qilish va kasbiy rivojlanish portfoliosi kabi vositalar talabaning qarorlari va ulardagi o‘zgarishlarni kuzatishga xizmat qilishi mumkin. Ularni qo‘llashda asosiy e’tibor hisobotni rasmiy to‘ldirishga emas, balki talabaning o‘z faoliyatini dalillar bilan tushuntirishi va keyingi harakatlarini asoslashiga qaratilishi zarur.

Shu asosda tadqiqot muammosi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida refleksiv tahlilni o‘z o‘rganishini mustaqil belgilash faoliyati bilan uyg‘unlashtirishning pedagogik asoslarini aniqlashdan iborat. Maqolaning maqsadi — bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida evtagogika va refleksiv faoliyatning o‘zaro bog‘liqligini nazariy jihatdan yoritish hamda ushbu bog‘liqlikni ta’minlovchi pedagogik shartlarni asoslashdir. Mazkur maqsad doirasida evtagogik yondashuv va refleksiv faoliyatning mazmuni, ularning kasbiy ehtiyojlarni aniqlash va individual rivojlanish yo‘lini belgilashdagi vazifalari hamda pedagogik tayyorgarlik jarayonida qo‘llanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida evtagogika va refleksiv faoliyatning o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish ta’lim oluvchining mustaqilligi, tajribadan o‘rganishi va kasbiy qarashlarini qayta ko‘rib chiqishiga oid tadqiqotlarni birgalikda tahlil qilishni talab etadi. Ushbu masalada evtagogika o‘rganish ehtiyojlari va yo‘nalishini kim belgilashiga e’tibor qaratsa, refleksiv yondashuv kasbiy tajriba qanday anglanishi va keyingi faoliyat uchun qanday xulosalar chiqarilishini tushuntiradi. Ularning o‘zaro aloqasini yoritishda S. Hase, C. Kenyon, L. M. Blaschke, D. A. Schön, F. Korthagen va A. Vasalosning ishlari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Evtagogikaning konseptual asoslari Stewart Hase va Chris Kenyonning “From Andragogy to Heutagogy” nomli

maqolasida bayon etilgan [1]. Mualliflar ta'lim oluvchining o'z o'rganishini belgilashiga asoslangan yondashuvni ilgari surib, individual salohiyatni rivojlantirish masalasiga e'tibor qaratadilar. Mazkur qarash bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishini oldindan belgilangan topshiriqlarni bajarish doirasidan kengroq tushunishga imkon beradi. Talaba o'zida shakllantirilishi zarur bo'lgan kasbiy ko'nikmani aniqlab, uni rivojlantirish yo'lini tanlashda ishtirok etishi mumkin. Biroq bunday tanlovning asoslanganligi talabaning o'z tajribasi va qiyinchiliklarini qanchalik chuqur anglashiga bog'liq. Shu jihatdan Hase va Kenyonning yondashuvi refleksiv faoliyatni evtagogik o'rganish ehtiyojlarini aniqlashtiruvchi jarayon sifatida talqin qilishga nazariy asos yaratadi. Ushbu bog'lanish konsepsiya asosida chiqarilayotgan xulosa bo'lib, manbada bevosita sinovdan o'tkazilgan natija emas.

Lisa Marie Blaschkening "Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning" nomli maqolasida evtagogikaning refleksiya bilan aloqasi yanada aniq yoritilgan [2]. Muallif ta'lim oluvchining avtonomiyasi, o'rganish salohiyati va ikki halqali o'rganishni evtagogik yondashuvning muhim jihatlari sifatida ko'rib chiqadi. Ikki halqali o'rganishda shaxs bajarilgan harakat natijasini baholash bilan birga, ushbu harakatga asos bo'lgan qarash va taxminlarni ham qayta tekshiradi. Bu fikr bo'lajak o'qituvchini tayyorlash uchun ahamiyatlidir: darsdagi qiyinchilikni faqat metodni almashtirish orqali hal qilishga urinish o'rniga, talaba o'zining o'quvchi, o'rganish va o'qitish haqidagi tasavvurlarini ham tahlil qilishi mumkin. Demak, mazkur manba refleksiyani evtagogik o'rganishning mazmunini chuqurlashtiruvchi omil sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Refleksiv faoliyatning kasbiy tajriba bilan bog'liqligini tushuntirishda Donald A. Schönning "The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action" asari muhim o'rin tutadi [3]. Schön mutaxassisning murakkab amaliy vaziyatlardagi fikrlashini o'rganib, faoliyat davomida yuzaga keladigan muammoni qayta talqin qilish va harakat usulini o'zgartirish jarayoniga e'tibor qaratadi. Uning faoliyat jarayonidagi refleksiya — reflection-in-action haqidagi qarashlari kasbiy bilimni tayyor qoidalarni qo'llash bilan cheklamaslik zarurligini ko'rsatadi. Ushbu konsepsiyani pedagogik tayyorgarlikka tatbiq etganda, bo'lajak o'qituvchining dars davomida o'quvchilarning javoblariga qarab tushuntirish usulini o'zgartirishi refleksiv qarorning metodik misoli bo'lishi mumkin. Biroq bunday vaziyatning o'zi hali evtagogik o'rganishni to'liq ifodalamaydi: uning natijasida talaba yangi kasbiy o'quv maqsadini belgilashi va o'rganish yo'lini tanlashi ham zarur.

Bo'lajak o'qituvchilar refleksiyasining mazmuni va chuqurligini aniqlashtirishda Fred Korthagen va Angelo Vasalosning "Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Growth" nomli maqolasi alohida ahamiyatga ega [4]. Mualliflar refleksiyani amaliy vaziyat, xatti-harakat va ko'nikmalar tahlili bilan chegaralamasdan, e'tiqodlar, kasbiy o'zlik va kasbiy missiya darajalarida ham ko'rib chiqadilar. Ular tavsiflagan ALACT modeli faoliyat, unga qayta nazar tashlash, muhim jihatlarni anglash, muqobil harakatlarni ishlab chiqish va ularni sinab ko'rish bosqichlarini qamrab oladi. Evtagogika bilan bog'liq holda ushbu model kasbiy tajribadan keyingi o'rganish vazifasini chiqarish tartibini tushuntirishga yordam beradi. Shu bilan birga, mualliflar dastlab rahbar yoki hamkasb ko'magi zarurligini ta'kidlaydilar. Bu holat bo'lajak o'qituvchining mustaqilligini pedagogik qo'llab-quvvatlash bilan uyg'unlashtirish zarurligini asoslaydi.

Refleksiyaning kasbiy o'zlikni anglash bilan aloqasi Catherine Beauchamp va Lynn Thomasning "Understanding Teacher Identity: An Overview of Issues in the Literature and Implications for Teacher Education" nomli maqolasida tahlil qilingan [5]. Mualliflar o'qituvchi identikligini tushunishda shaxsning o'zi haqidagi tasavvurlari, faol qaror qabul qilishi, hissiyotlari, refleksiyasi va faoliyat kontekstini hisobga olish lozimligini ko'rsatadilar. Mazkur yondashuv bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishini faqat metodik ko'nikmalarni to'plash orqali izohlash yetarli emasligini anglatadi. Talabaning qanday o'qituvchi bo'lishni istashi va o'z vazifasini qanday tushunishi uning o'rganish maqsadlariga ham ta'sir qilishi mumkin. Shu asosda refleksiv faoliyat kasbiy o'zlik haqidagi tasavvurlarni aniqlashtirsa, evtagogik yondashuv ushbu tasavvurlarni individual rivojlanish maqsadlariga aylantirishga xizmat qilishi mumkin, degan nazariy xulosa chiqariladi.

Evtagogika va refleksiv faoliyatni bog'lashning raqamli imkoniyatlari L. M. Blaschke va S. Hasening "Heutagogy and Digital Media Networks: Setting Students on the Path to Lifelong Learning" nomli maqolasida yoritilgan [6]. Mualliflar ta'lim oluvchining faol ishtiroki, o'z imkoniyatlariga ishonchi, refleksiya, metakognitsiya va o'rganish yo'llarining moslashuvchanligini evtagogikaning asosiy tamoyillari sifatida ko'rsatadilar. Bu qarashlar bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishida elektron portfolio va refleksiv yozuvlardan foydalanishni nazariy jihatdan asoslashga yordam beradi. Masalan, talabaning dastlabki dars ishlanmasi, amaliyot rahbarining fikr-mulohazasi va qayta ishlangan variantni birgalikda tahlil qilishi o'z qarorlaridagi o'zgarishlarni anglashiga xizmat qilishi mumkin. Mazkur misol manbadagi tamoyillarga tayangan metodik talqin bo'lib, uning samaradorligi alohida tekshirishni talab etadi.

Ko'rib chiqilgan adabiyotlar evtagogika va refleksiv faoliyatning o'zaro aloqasini uch jihatdan tushuntirishga imkon beradi. Avvalo, refleksiya kasbiy tajribadagi muammo va rivojlanish ehtiyojini aniqlashtiradi. Keyin evtagogik yondashuv talabaning ushbu ehtiyoj asosida o'rganish maqsadi, resurslari va usullarini belgilashdagi ishtirokini ta'minlashga yo'naltiriladi. O'rganish va amaliy faoliyat natijalari esa qayta tahlil qilinib, keyingi kasbiy rivojlanish vazifalariga asos bo'ladi. Bu bog'liqlik mazkur maqolada tahlil qilingan manbalar asosidagi mualliflik umumlashtirishi sifatida taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlilidan kelib chiqadigan asosiy tadqiqot masalasi — refleksiv tahlil natijalarini bo'lajak o'qituvchining mustaqil belgilangan va asoslangan kasbiy o'quv maqsadlariga aylantirish shartlarini aniqlashdir. Bunda refleksiv yozuvning mavjudligi yoki talabaga tanlov berilganining o'zi yetarli ko'rsatkich bo'la olmaydi. Talabaning muammoni dalillar bilan tushuntirishi, o'rganish yo'lini asoslab tanlashi va o'zgarishlarni qayta baholashi ushbu bog'liqlikni o'rganish uchun mazmunli mezonlar sifatida qaralishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish metodi qo‘llanildi. Ushbu metod bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida evtagogika va refleksiv faoliyatning mazmuni, vazifalari hamda o‘zaro bog‘liqligini nazariy jihatdan aniqlashtirishga yo‘naltirildi. Tahlil materiallarini adabiyotlar sharhida ko‘rib chiqilgan S. Hase va C. Kenyonning evtagogikaga, L. M. Blaschkening o‘z o‘rganishini belgilashga, D. A. Schönning refleksiv amaliyotga, F. Korthagen va A. Vasalosning refleksiya darajalariga hamda C. Beauchamp va L. Thomasning o‘qituvchi kasbiy identikligiga bag‘ishlangan ishlari tashkil etdi [1–6]. Manbalar tadqiqot muammosiga bevosita aloqadorligi va asosiy tushunchalarni nazariy jihatdan yoritish imkoniyati asosida tanlandi. Manbalar tanlovi maqsadli bo‘lib, ushbu ish barcha tadqiqotlarni qamrab oluvchi tizimli sharh sifatida talqin qilinmaydi.

Tahlil birligi sifatida manbalardagi kasbiy tajribani anglash, rivojlanish ehtiyojini aniqlash, o‘rganish maqsadini mustaqil belgilash va faoliyat natijalarini qayta baholashga oid nazariy mulohazalar olindi. Har bir manba talabaning ta’limiy qarorlardagi ishtiroki, refleksiyaning mazmuni, kasbiy o‘rganish jarayoni va pedagogik qo‘llab-quvvatlashning o‘rni bo‘yicha tahlil qilindi. Bunda refleksiv faoliyatning kasbiy ehtiyojni aniqlashga, evtagogik yondashuvning esa shu ehtiyoj asosida individual o‘rganish yo‘lini belgilashga qanday aloqadorligi ochib berildi.

Nazariy tahlil natijasida evtagogika va refleksiv faoliyatni bog‘lovchi pedagogik shartlar hamda ularning kasbiy tayyorgarlikdagi ifodasini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar shakllantirildi. Keyingi bo‘limda keltirilgan pedagogik vaziyatlar ushbu bog‘liqlikni tushuntiruvchi mualliflik misollari sifatida talqin qilinadi. Tadqiqot empirik ma’lumotlarni yig‘ishni nazarda tutmaydi; shu sababli uning natijalari samaradorligi tajribada tasdiqlangan xulosalar emas, balki keyinchalik tekshirilishi lozim bo‘lgan nazariy-metodik takliflar sifatida taqdim etiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ilmiy adabiyotlarning nazariy tahlili asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida evtagogika va refleksiv faoliyat bir-birini to‘ldiruvchi vazifalarni bajarishi haqidagi xulosa shakllantirildi. Refleksiv faoliyat talabaning pedagogik tajribasini anglashiga, qiyinchiliklarning ehtimoliy sabablarini aniqlashiga va o‘z qarorlarini qayta ko‘rib chiqishiga xizmat qiladi. Evtagogik yondashuv esa aniqlangan ehtiyoj asosida o‘rganish maqsadi, resurslari va usullarini belgilashdagi mustaqil ishtirokini nazarda tutadi. Shu sababli ularning bog‘liqligi kasbiy tajribani tahlil qilishdan boshlanib, asoslangan o‘quv maqsadini belgilash va keyingi faoliyatni qayta baholash orqali davom etadigan jarayon sifatida talqin qilindi. Quyida keltirilgan vaziyatlar mazkur bog‘liqlikni tushuntiruvchi mualliflik misollari bo‘lib, tajriba-sinov natijalari hisoblanmaydi.

Tahlilning birinchi natijasi refleksiv mulohaza bilan kasbiy rivojlanish maqsadi o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlashtirishdan iborat. Talabaning «Darsim yaxshi o‘tmadi» yoki «O‘quvchilar faol qatnashmadi» kabi umumiy baholari o‘rganish ehtiyojini yetarlicha ochib bermaydi. Bunday mulohazalar aniq vaziyat, kuzatilgan harakatlar va o‘quvchilarning ishlari bilan asoslangandagina rivojlanish vazifasiga aylanishi mumkin. Masalan, bo‘lajak o‘qituvchi guruhli topshiriq davomida ayrim o‘quvchilar ishtirok etmaganini qayd etsa, buning sababini faqat ularning qiziqishi pastligi bilan izohlashi bir tomonlama xulosa bo‘ladi. Topshiriq yo‘riqnomasi, guruhdagi vazifalar taqsimoti va individual hissa qanday baholanganini ko‘rib chiqish orqali muqobil izohlar shakllantiriladi. Natijada talaba «Guruhli ishda har bir o‘quvchining ishtirokini tashkil etish usullarini o‘rganish» kabi aniq kasbiy maqsadni belgilashi mumkin.

Mazkur misolda refleksiya evtagogik o‘rganishning boshlang‘ich mazmunini shakllantiradi. Biroq muammoni anglashning o‘zi talabaning o‘z o‘rganishini belgilaganini anglatmaydi. Hase va Kenyonning qarashlari [1] asosida keyingi bosqichda talaba aniqlangan ehtiyojga mos manbalarni tanlashi, o‘rganish tartibini belgilashi va natijani qanday namoyish etishini asoslab berishi lozim. Jumladan, u hamkorlikda o‘qitishga oid ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, tajribali o‘qituvchining darsini kuzatish yoki mikroo‘qitish mashg‘ulotida muqobil yechimni sinab ko‘rishni tanlashi mumkin. Bu yerda evtagogik xususiyat tanlovning mavjudligidagina emas, balki uning kasbiy ehtiyoj bilan bog‘langanligi va talaba tomonidan tushuntirilishida namoyon bo‘ladi.

Tahlilning ikkinchi natijasi refleksiyaning chuqurligi kasbiy o‘rganish yo‘nalishiga ta’sir qilishi mumkinligi haqidagi nazariy xulosadir. Blaschke yoritgan ikki halqali o‘rganish [2] hamda Korthagen va Vasalosning refleksiya darajalariga oid qarashlari [4] pedagogik qiyinchilikni faqat tashqi harakatlar doirasida ko‘rib chiqish bilan cheklanmaslikka asos bo‘ladi. Masalan, talaba darsdagi jimlikni o‘quvchilar mavzuni tushunganining belgisi deb qabul qilishi mumkin. Keyinchalik yozma topshiriqlardagi xatolar ushbu taxminni qayta tekshirish zaruratini yuzaga keltiradi. Bunda rivojlanish vazifasi savollar sonini ko‘paytirishdan kengayib, o‘quvchilarning tushunishini qanday dalillar orqali aniqlash mumkinligini o‘rganishga yo‘naladi. Demak, refleksiya talabaning qo‘llagan metodini ham, shu metodni tanlashga asos bo‘lgan pedagogik qarashini ham tahlil qilishga xizmat qilishi mumkin.

Evtagogika va refleksiv faoliyatning kasbiy rivojlanishdagi vazifalari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy rivojlanishida evtagogika va refleksiv faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi

Kasbiy rivojlanish bosqichi	Refleksiv faoliyatning vazifasi	Evtagogik faoliyatning ifodasi	Tahlil uchun taklif etilayotgan ko‘rsatkich
Kasbiy vaziyatni anglash	Kuzatilgan holatni dalillar asosida tavsiflash, taxmin va faktni farqlash	Shaxsiy o‘rganish ehtiyojini aniqlashtirish	Muammoning aniq ifodalanishi va dalillar bilan bog‘lanishi

Kasbiy rivojlanish bosqichi	**Refleksiv faoliyatning vazifasi**	**Evtagogik faoliyatning ifodasi**	**Tahlil uchun taklif etilayotgan ko‘rsatkich**
Rivojlanish maqsadini belgilash	Qiyinchilikning ehtimoliy sabablarini va o‘z qarashlarini tekshirish	Ehtiyojga mos, erishilishi mumkin bo‘lgan o‘quv maqsadini tanlash	Maqsadning aniqligi va kasbiy ehtiyojga muvofiqligi
O‘rganish yo‘lini tanlash	Mavjud tajriba va bilimlardagi yetishmovchiliklarni anglash	Resurslar, faoliyat usullari va bajarish tartibini belgilash	Tanlangan yo‘lning asoslanganligi
Muqobil yechimni qo‘llash	Faoliyat davomida vaziyatni kuzatish va qarorlarni qayta ko‘rib chiqish	Zaruratga ko‘ra o‘rganish yoki harakat strategiyasini o‘zgartirish	O‘zgartirishning kuzatuv dalillari bilan izohlanishi
Natijani qayta baholash	Kutilgan va kuzatilgan natijalarni solishtirish, cheklovlarni anglash	Keyingi kasbiy o‘rganish vazifasini mustaqil belgilash	Xulosaning dalillarga mosligi va keyingi vazifaning aniqligi

Manba: [1–6] adabiyotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan. Ko‘rsatkichlar nazariy tavsiyalardir.

Jadvaldagi bog‘liqlikni amalga oshirishda kasbiy tajribaning dalillar bilan qayd etilishi muhimdir. Refleksiv kundalikda faqat talabaning his-tuyg‘ulari yoki dars haqidagi umumiy taassurotlari yozilsa, pedagogik qarorlarni baholash imkoniyati cheklanadi. Shu sababli kundalikda vaziyat tavsifi, qo‘llangan harakat, kuzatilgan javoblar, muqobil izoh va keyingi o‘rganish vazifasi o‘zaro bog‘langan holda aks ettirilishi taklif etiladi. Masalan, «Yo‘riqnomam tushunarli bo‘ldi» degan mulohaza o‘rniga «Topshiriqdan so‘ng ayrim o‘quvchilar bajarish tartibini qayta so‘radi; yo‘riqnomada bosqichlar yetarlicha ajratilmagan bo‘lishi mumkin» shaklidagi qayd tahlil uchun aniqroq asos beradi. Bunday yozuv talabani o‘z bahosini tekshirishga va keyingi safar yo‘riqnomani qanday tuzishni o‘rganishga yo‘naltiradi.

Muhokamaning muhim jihatlaridan biri faoliyat jarayonidagi refleksiya bilan undan keyingi mustaqil o‘rganish o‘rtasidagi farqni saqlashdir. Schönning refleksiv amaliyot haqidagi qarashlari [3] dars davomida yuzaga kelgan vaziyatga qarab harakatni moslashtirishni tushuntirishga yordam beradi. Biroq vaziyatga tez moslashishning o‘zi uzoq muddatli kasbiy rivojlanishni to‘liq ifodalamaydi. Masalan, talaba tushunarsiz bo‘lgan topshiriqni dars davomida soddalashtirishi mumkin. Keyinchalik u topshiriqning nima sababdan qiyin bo‘lganini tahlil qilib, o‘quv vazifalarini bosqichlashtirishni o‘rganish maqsadini belgilasa, refleksiv qaror evtagogik o‘rganish bilan bog‘lanadi. Shu tariqa muayyan vaziyatdagi yechim keyingi kasbiy tayyorgarlik uchun mazmunli manbaga aylanadi.

Nazariy tahlil kasbiy o‘zlikni anglash ushbu jarayonda alohida o‘rin tutishini ham ko‘rsatadi. Beauchamp va Thomasning o‘qituvchi identikligiga oid qarashlari [5] asosida talabaning qanday o‘qituvchi bo‘lish haqidagi tasavvurlari uning rivojlanish maqsadlarini tushunishda hisobga olinishi lozim. Masalan, o‘zini barcha savollarga darhol javob berishi shart bo‘lgan mutaxassis sifatida tasavvur qilgan talaba yordam so‘rashni kasbiy zaiflik deb qabul qilishi mumkin. Refleksiv muhokama orqali ushbu qarashni tekshirish, hamkasblar bilan maslahatlashish va manbalarga murojaat qilishni kasbiy mas’uliyatning bir qismi sifatida anglash imkoniyati yaratiladi. Biroq bunday o‘zgarishni faqat tashqi talab asosida belgilash evtagogikaning mazmuniga mos kelmaydi; talabaning o‘z qarashlarini dalillar va tajriba asosida qayta ko‘rib chiqishi muhimdir.

Refleksiv faoliyat bilan mustaqil o‘rganishni uyg‘unlashtirishda pedagogik qo‘llab-quvvatlash zarur shart sifatida ajratildi. Korthagen va Vasalosning yondashuvi [4] dastlabki bosqichlarda rahbarning yo‘naltiruvchi savollari va hamkorlikdagi tahlil muhimligini tushuntiradi. Shu asosda amaliyot rahbariga tayyor yechimni berish bilan cheklanmasdan, «Ushbu xulosaga qaysi kuzatuv asos bo‘ldi?», «Vaziyatni yana qanday izohlash mumkin?» va «Keyingi faoliyatda nimani tekshirmoqchisiz?» kabi savollardan foydalanish tavsiya etiladi. Talabaning tahliliy tajribasi ortgani sari bunday savollarni mustaqil shakllantirish imkoniyati kengaytirilishi mumkin. Bu yondashuv mustaqillikni talabadan birdaniga kutish o‘rniga, uning shakllanishini izchil qo‘llab-quvvatlashni nazarda tutadi.

Raqamli portfolio mazkur bog‘liqlikni ko‘rinadigan shaklda aks ettiruvchi vosita sifatida taklif etiladi. Blaschke va Hasening refleksiya, metakognitsiya va ta’lim oluvchining faol ishtirokiga doir qarashlari [6] asosida portfolioda dastlabki dars ishlanmasi, kuzatuv qaydlari, olingan fikr-mulohazalar, qayta ishlangan variant va o‘zgarishlar izohini jamlash mumkin. Bunda baholashning asosiy obyekti materiallar soni emas, balki talabaning kasbiy muammoni qanday anglagani va tanlagan o‘rganish yo‘lini qanday asoslaganidir. Dastlabki va keyingi ishlarni solishtirish o‘zgarishlarni tavsiflashga yordam beradi, ammo bunday farqlarni qo‘shimcha tekshiruvsiz aynan evtagogik yondashuv ta’sirining isboti deb qabul qilish mumkin emas.

Tadqiqotning nazariy natijasi sifatida evtagogika va refleksiv faoliyatni bog‘lovchi jarayon kasbiy vaziyatni anglash, rivojlanish ehtiyojini aniqlash, o‘rganish maqsadi va yo‘lini belgilash, muqobil yechimni qo‘llash hamda natijani qayta baholash orqali tavsiflandi. Ushbu bog‘liqlikni ta’minlovchi pedagogik shartlar sifatida dalillarga tayangan refleksiya, asoslangan tanlov imkoniyati, rivojlantiruvchi qayta aloqa va mustaqillikning bosqichma-bosqich kengaytirilishi ajratildi. Taklif etilgan bosqichlar va ko‘rsatkichlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish topshiriqlarini loyihalashga asos bo‘lishi mumkin. Ularning amaliy samaradorligi hamda turli tayyorgarlik darajasidagi talabalarga mosligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

ISSN 3060-5059 (Online)

XULOSA

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga oid ilmiy adabiyotlarning nazariy tahlili evtagogika va refleksiv faoliyatning o‘zaro bog‘liqligini kasbiy tajribadan anglangan o‘quv ehtiyojiga, undan esa mustaqil belgilangan rivojlanish maqsadiga o‘tish jarayoni sifatida talqin qilish imkonini berdi. Refleksiv faoliyat talabaning pedagogik vaziyatlarni, o‘z qarorlarini va ularning asoslarini tahlil qilishiga xizmat qilsa, evtagogik yondashuv aniqlangan ehtiyojga muvofiq o‘rganish maqsadi, resurslari va usullarini tanlashdagi faol ishtirokini nazarda tutadi. Ularning uyg‘unligi bo‘lajak o‘qituvchining o‘z kasbiy rivojlanishini ongli ravishda tashkil etishi uchun nazariy asos yaratadi.

Tadqiqot doirasida ushbu bog‘liqlik kasbiy vaziyatni anglash, rivojlanish ehtiyojini aniqlash, o‘rganish yo‘lini belgilash, muqobil yechimni qo‘llash va natijalarni qayta baholash bosqichlari orqali tavsiflandi. Bunda refleksiyaning mazmuni bajarilgan ishga umumiy baho berish bilan chegaralanmay, kuzatuv dalillarini tahlil qilish, muqobil izohlarni ko‘rib chiqish va dastlabki pedagogik qarashlarni tekshirishni ham qamrab olishi lozimligi asoslandi. Kasbiy rivojlanishni baholashda talabaning muammoni aniq ifodalashi, tanlagan o‘rganish yo‘lini asoslashi va keyingi vazifalarini belgilashi mazmunli ko‘rsatkichlar sifatida taklif etildi.

Evtagogika va refleksiv faoliyatni uyg‘unlashtirishning muhim pedagogik shartlari sifatida asoslangan tanlov imkoniyati, dalillarga tayangan tahlil, rivojlantiruvchi qayta aloqa hamda mustaqillikning bosqichma-bosqich kengaytirilishi ajratildi. Refleksiv kundalik, mikroo‘qitish va kasbiy rivojlanish portfoliosidan foydalanishda asosiy e’tibor talabaning o‘z qarorlaridagi o‘zgarishlarni tushuntirishi va yangi o‘quv maqsadlarini shakllantirishiga qaratilishi zarur. Ishlab chiqilgan tavsiyalar nazariy-metodik xususiyatga ega bo‘lib, ularning bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy rivojlanishiga ta’siri hamda taklif etilgan baholash ko‘rsatkichlarining amaliy yaroqliligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hase S., Kenyon C. From Andragogy to Heutagogy // Ulti-BASE In-Site. – 2000. – December. – URL: https://researchportal.scu.edu.au/esploro/outputs/journalArticle/From-andragogy-to-heutagogy/991012821597602368.

2. Blaschke L. M. Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning // The International Review of Research in Open and Distance Learning. – 2012. – Vol. 13, № 1. – P. 56–71. – DOI: https://doi.org/10.19173/irrodl.v13i1.1076.

3. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

4. Korthagen F., Vasalos A. Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Growth // Teachers and Teaching: Theory and Practice. – 2005. – Vol. 11, № 1. – P. 47–71. – DOI: https://doi.org/10.1080/1354060042000337093.

5. Beauchamp C., Thomas L. Understanding Teacher Identity: An Overview of Issues in the Literature and Implications for Teacher Education // Cambridge Journal of Education. – 2009. – Vol. 39, № 2. – P. 175–189. – DOI: https://doi.org/10.1080/03057640902902252.

6. Blaschke L. M., Hase S. Heutagogy and Digital Media Networks: Setting Students on the Path to Lifelong Learning // Pacific Journal of Technology Enhanced Learning. – 2019. – Vol. 1, № 1. – P. 1–14. – DOI: https://doi.org/10.24135/pjtel.v1i1.1.